

Lanczkor Gábor

AZ ÚJ NAPTÁR

regényrészlet

Március

Balatonhenye Magyarországon, azon belül a Dunántúlon és a Balaton-felvidéken van, a Káli-medence beszűkülő északkeleti mellékmedencéjében, amelyet nyugatról a vulkanikus Fekete-hegy, keletről mészköves karsztdombok határolnak. Északi végében a kopár Dobogó-hegy emelkedik, egy fűvel benőtt hatalmas teknőshát, amelynek nyugati pereme alatt mély völgyet vájta a köves talajba az olvadásokkor és a kiadósabb esők alkalmával lezúduló vizek. Ezen a helyen, a magaslat védett, déli oldalán került elő egy nagyméretű, tört cserépedény és egy anyaghehéék. A vélt őskori telep közvetlen közelében fölbugyogó tiszta vizű forrásból, a forrásra épült vízműből kapja ma is ivóvizét a község. Kékkúton a régészek római villák maradványait tárták föl, és egy szarkofágot találtak, amelyen szőlőfürtöt tartó pávacső látható; míg a mi falunkban, a község keleti részén lévő római temetőben, amely a mai temetővel szomszédosan, az alatt terült el, szórványos leletek és egy latin feliratú faragott sírkő mellett Ámort ábrázoló kőszobor töredéke került elő; mindez véletlenszerűen, kisebb-nagyobb földmunkák következtében történt, mivel Balatonhenyén és környékén alaposabb régészeti feltárás soha nem volt. A páva azt rikoltja, míg csőréből a fürt kihull, és a szemek szerteszt gurulnak, hogy az itt megtelepedettek a magukkal hozott, elültetett és kisarjadt vesszőkről szőlőt szüreteltek, hogy abból mustot préseltek, bort készítettek és ittak, azt rikoltja, hogy mindez a tartósabb megtelepülés igényével, otthonos, vagy legalábbis otthonosnak vágyott légkörben történt. A vidék birtokosai a régi helyen istenekhez fohászokdtek szentélyeik előtt a maguk barbár latin nyelvén, a Fekete-hegyen pásztorok áldoztak a források, ligetek, öreg fák és bazaltletörések nimfáinak, a földműves pedig

azért húzta ökrével épp úgy a barázdát, amint azt Vergilius is lejegyezte a *Georgicában*, hogy ezzel az istenségek jóindulatát, a lányáért az alvilágba induló Démétér jóindulatát elnyerje – akkor is, ha az idetelepült földműves sohasem olvasta Vergiliust. Sem latinul, sem magyarul. Eltűnt és beolvadt nyelvek beszélőinek a hült helyére, szervezetlen szláv népcsoportok közé törtek be a Kárpát-, majd a kicsiben ugyanannyira zárt Káli-medencébe a nomád magyarok. A vidék Kál horka szálláshelye lett; mai nevét is tőle nyerte. A továbböröklött tisztségnevet a falunktól északra keletre fekvő dűlők, a Belső- és Külső-Harka, illetve szomszédságukban, a Tói-hegy alatt húzódó Harkai-árok őrizték meg. Kál szálláshelye a legenda szerint a községünkől jó tíz kilométerre eső Kereki-dombon volt; a halom tetején és oldalában még ma is jól kivehetőek egy megerősített földvár sáncai. Balatonhenye első okleveles említése 1181-ből származik. A falu közelében még az Árpád-korban pálos kolostor épült, amelyet Szent Margitnak szenteltek. Semmi nem maradt meg belőle a néhány széles alapfalon kívül, amelyek pár évtizede még valamelyest kivehetőek voltak a község északi végétől nem messze eső, Margit-kertnek nevezett területen, a Dobogó, illetve a Magyal-tető alatti, már említett patak völgyben. Hogy maga a kolostor és a templom állt-e itt, avagy a helynevet szorosán olvasva csak valami kertféle, ami a monostorhoz tartozott, arra nézve nincsenek adataink. Alaposabb feltárást ezen a helyen sem végeztek soha. Annyit mindenesetre megjegyezhetünk, nem tűnik logikusnak, hogy épp a dombos vidék legmélyebb pontján, a Dobogó csaknem függőleges mészkőoldala alatt, a víz romboló munkájának a leginkább kitéve helyezkedett volna el az épületegyüttes, amely, ha a Salföld közelében feltárt és restaurált pálos rom viszonylag szerény méreteiből indulunk is ki, teljesen el kellett volna, hogy torlaszolja a szűk völgyet, és így az északra tartó kapolcsi dűlőutat. A Salföld melletti klostromot a török betörések idején hagyták el a barátok, ez történhetett az ittenivel is; ám hogy maga a szentély mikorra és miként tűnt el lényegében nyomtalanul, nem tudni. Valószínűleg széthordták a romossá és gazdátlanná vált épület köveit egyéb építkezésekhez, amint az a műemlék fogalmának megszületése előtt általános volt; a régi hegyközségi törvény szerint, ha valaki műveletlenül hagyta a szőlőjét, és azt másvalaki rendes művelés alá fogta, a terület tulajdonjoga rá átszármazott. A hódoltság idején, amikor a törökök roppant birodalmának északi határa ezen a vidéken maga a Balaton volt, a Káli-medence is sokat szenvedett a betörésektől. A mi falunkat kétszer, 1548-ban és 1572-ben is kifosztották és földülták, ennek ellenére nem néptelenedett el, mint Kerekál vagy Sóstókál. A Henyei-hegyen, a Fekete-hegy hozzánk tartozó részén megrögzült *Törökhalála* helynév őrzi egy rosszul végződött portya legendáját; a történet szerint a lovasok eltévedtek a vaksötét erdőben, és a pásztor vagy erdei ember, akit a tábortüzének fénye árult el, a halálba küldte őket. A széles és roppant mély, meredek, köves falú vízmosásig vezette az éjszakai lovasokat, bízgatván őket, ugrassanak át az árkon; a vaksötétben meg is próbálták, és mind odavesztek. A medence településeinek mai arculatát döntően meghatározó kőépítkezés egészében csak késsön, a törökök kiűzése után válthatta föl a nomádok jurtájától alapvető jellegében alig különböző fa- és sövényházakat. A változás egyik mozgatórugója talán épp a török kiűzése után újra lábra kapott szőlőművelés lehetett. A talaj a Káli-medencében jóformán mindenütt köves; a terület elhelyezkedésétől függően előbb vagy utóbb szinte biztosan kisebb-nagyobb kőtömbökbe ütközik a kapa és az ásó. Valószínűsíthető, hogy a Fekete-hegyen és másutt is sokfelé látható, szárazon rakott széles kőkerítések voltak az előképei a kőházak agyagközü alapfalainak. Mindenütt a helyi követ használták, ebből adódik az egyes falvak vakolatlan kőkerítéseinek és romló falrészleteinek egységes színárnyalata – így Kővágóórs vörös, Mindszentkál szürkésfekete falu. A mi községünk ebből a szempontból nem tiszta képlet, mivel vulkanikus és mészköves-dolomitos vidékek találkozásánál fekszik. Az egész Káli-medencére jellemző a nagybirtokos arisztokrácia látható

jelenlétének, a vidéki Magyarországon oly megszokott kastélynak vagy egyetlen nagyobb kúriának a hiánya. A nadrágszíjtelkeken sorakozó, bejáratukkal délre tájolt kismemesi udvarházak javarészt a tizenkilencedik század közepétől maradtak fenn. Henyén csak a régi református parókia és a katolikus kápolna épülete korábbi ennél egy évszázaddal; a huszadik század elején fölhúzott új kálvinista téglatemplom helyén állt középkori templomot az építkezés megkezdése előtt egészében elbontották. A Káli-medence lakossága mindvégig, a török idők után is színmagyar maradt. A mi falunk népessége a csúcst a tizenkilencedik század végén érte el, aztán az ötvenes évekig folyamatosan csökkent, bár még ekkor is több mint négyszázan igyekeztek helyben boldogulni. Mostanra százötvennél is kevesebb az állandó lakos. Lehetetlen feladat egy dunántúli magyar község huszadik századának tektonikus társadalmi mozgásait és főként azok eredőit röviden összefoglalni, kezdve a még a tizenkilencedik század végén bekövetkezett, és sok család számára nem csak anyagi katasztrófát, de valóban a végső pusztulás képzetét fölkeltő filoxéra-vésszel, folytatva az első, majd a belőle következő második világháború megpróbáltatásaival (az áldozatok neve a falu központjában álló emlékművön olvasható), a Horthy-korszak feudalizmusából átmentett szegényparaszt-nyomorával (amelynek máig látható nyoma van a község szélső részein), végül a társadalmi egyenlőség megvalósítására tett, nem kevésbé iszonyú kommunista kísérlettel. Mindezek egyike sem vonható ki a dinamikus mozgásban lévő jelenből, abból a tényből, hogy a jelentős százalékban megmaradt, avagy megmentett régi udvarházak zöme nyaraló, az év java részében nem él bennük senki.